

Naslov originala

Willa Cather

Death Comes for the Archbishop

Copyright C. C. ovog izdanja prevoda *Valkira izdavaštvo*

EDICIJA „O, PIONIRI”

VILA KADER
SMRT DOLAZI PO
NADBISKUPA

Prevela:
Anastasja Stanišić

VALKIRA
IZDAVAŠTVO
Kragujevac, 2024.

PREDGOVOR

Vila Kader rođena je 1873. godine u Virdžiniji, i, kao prva djevojčica, bila je miljenica svoje šire porodice. Iako mi sigurno ne bi oprostila što započinjem ovaj predgovor njenom biografijom, smatram da postoje određene stvari u njenom životu koje pružaju neverovatan uvid u njena dela. Sama njena želja da ostane nepoznata, njen stav da privatni život pripada isključivo njoj, a književni svet pripada svima, umnogome govori o ženi čija dela književni teoretičari i dalje pokušavaju da odgonetnu.

Rođena nedugo posle Američkog građanskog rata, Vila Kader je odrastala u društvu stalnih javnih i prikrivenih konflikata i tenzija. Njena porodica stajala je na suprotnim stranama istorije. Dok su se određeni članovi njene porodice borili na strani Konfederacije, njena baka je krila crnačke robove i pomagala im da pobegnu. Budući da su time Kadero vi bili neprihvaćeni i na jednoj i na drugoj strani, neposredno pre selidbe njihova je štala zapaljena i otišli su tamo gde su išli svi koji su od nečega bežali, na Zapad.

Selidba u Nebrasku i život u tuđini ostavili su trajni utisak na djevojčicu. Vila Kader nikada nije zaboravila snagu i moć pustoši i praznine, okrutnih životnih uslova i usamljenosti, koju samo jedan nedovršeni, novi svet može da iznedri. Kada je u njega uronila bez upozorenja, Vila je, kako kaže, osetila šta znači biti izbrisan, šta znači ne postojati.

Prvih nekoliko godina u Nebraski živela je u potpunoj samoći, nije razgovarala ni sa kim, niti izlazila iz kuće. Međutim, kada se odlučila na taj korak, Vila je shvatila da njena bol nije jedinstvena i da njeni susedi, često miljama daleko od nje, vode iste bitke. Kao devojčica, sigurno nije znala da je to iskustvo i osećanje svojstveno onome što se naziva pionir.

Kasnije će ne samo svoj život i život svojih poznanika pretočiti u književnost, kao što je to učinila u romanu *Moja Antonija*, štaviše, Vila Kader postaće glas i glasnik svih tuđinaca i izgnanika, begunaca i usamljenika, makar oni bili stotinu godina odaljeni, ili stotine milja udaljeni od nje.

Godine 1927, pet godina nakon što se krstila u Episkopalnoj crkvi, glavnoj protestantskoj crkvi u Americi, Vila Kader objavljuje roman zasnovan na istinitim životima dva katolička sveštenika poreklom iz Francuske, koji se doseljavaju na divlji zapad, u Novi Meksiko, dve granice daleko od njene Nebraske. Ovaj roman nastaje devet godina nakon *Moje Antonije*, slavne istorijske romanse. Isprva se čini da ova dva romana malo šta imaju zajedničkog, sem prepoznatljivog zdravorazumskog¹ i jednostavnog stila kome je Vila Kader uvek naklonjena. Međutim, ono što ih zajedno karakteriše jeste samo iskustvo tuđine koje je neizbežan motiv svih njenih dela.

Ovaj roman o dva Francuza u Novom Meksiku, dva katolika u pretežno protestanskoj Americi, nužno se dotiče tema otuđenosti i usamljenosti, na mestima novim, okrutnim i nepoznatim, ili, kako bi sama Vila Kader rekla, „tamo gde ljudi žive u izgnanstvu, daleko od svog roda, tamo gde se dani provode u opstajanju, a retko u društvu jedni drugih”.

No, iako je početak života Vile Kader bio vrlo težak, čini se da joj je on pružio daleko više no što joj je uzeo. Upravo ju je njena neobična pozicija načinila najneobičnijom spisateljicom svoga doba. Misli Vile Kader i dan danas ostaju neshvatljive mnogim njenim kritičarima. Čak je i njena biografija pretočena u mešavinu stvarnog i mitskog, tako da se danas malo šta zasigurno zna o njenom životu, što bi se

¹ Odnosi se na stil pisanja koji je u prvoj polovini dvadesetog veka bio karakterističan za književna dela u Americi.

njoj verovatno svidelo. Naime, Vila Kader je pronašla jedan redak dragulj u tuđini koja je njoj i ljudima oko nje sve oduzela. Upravo zato što ju je ogolila, tuđina ju je načinila piscem kakav je postala, a ona je, poput mnogih svojih likova, upravo zato odlučila da u večnoj tuđini ostane, da nikada ne prekine u sebi vezu sa onim što je svojim ranim životnim iskustvom stekla, sa slobodom.

Kaderova je pre svega spisateljica koja ne podleže pravilima, već ih namerno krši, jedan strastveni pobornik piščeve samostalnosti, koji se baš iz tog razloga danas nalazi na marginama književnosti – ali ne onim marginama što se nalaze na krajevima, već onima koje dele žanrove, periode, pravce i vremena. Davši sebi takvu slobodu, koju joj je isprva samo njeno životno iskustvo dalo, Vila Kader postala je jedan od najjedinstvenijih pisaca svoga doba.

U eseju o prevođenju, Mark Šarije, prevodilac i profesor koji je dvadeset godina proveo prevodeći reči Vile Kader na francuski, rekao je kako nikada sa svojim studentima nije prelazio njena dela. Nakon što je godine proveo upoznavajući se sa njenim književnim svetom, Šarije je u svom eseju zaključio da takva dela nisu stvorena, niti su podobna analizi i tumačenju – ona su, prema njegovim rečima, stvorena da se iskuse.

Vila Kader ne samo da je svojim biografima načinila probleme već je i teoretičarima ostavila u amanet književne poteškoće i nedoumice čije je traganje za rešenjem dostiglo već vekovnu tradiciju. Njen život i delo potpuno su prožeti nepomirljivim protivrečnostima i ona ne samo što nije pratila društvene norme, te je recimo svoj životni vek provela sa jednom ženom, nije zazirala od toga da prekrši i književne. Roman *Smrt dolazi po nadbiskupa* možda je ponajviše primer slobodarskog i slobodnog duha Vile Kader. On ne samo da nije određen usko žanrovski, u smislu drame, avanture ili romanse, već je na samom početku otvorio pitanje: Da li je ovo uopšte roman?

Na to je Vila Kader, verna svom dotadašnjem maniru, odgovorila: „Koga briga? Ako nije roman, onda je pripovest.”

Upravo je takav nehajni, pa čak i prezrivi stav prema bilo kakvom određenju činio Vilu Kader i njena dela takvima kakvi jesu. Žena koja nije dopustila da se njen život zapiše, koja je kršila sva književna

pravila kako njena dela ne bi mogla da se dešifruju i definišu, napisala je roman koji poriče svako vremensko i mesno određenje, koji u sebi nosi epohalne trenutke istorije na krilima svakodnevnice, u kojoj se brda Sabine sa pogledom na Rim, stone gore Akome, bele crkve i zlatom zalučene barake na stenama Kolorada pretaču u jedno celovito ljudsko iskustvo. Vila Kader se ovim romanom možda ponajviše vratila tamo gde je njena književna reč prvi put prodisala – u tuđinu, tamo gde je čovek, pošto je lišen svih određenja i odrednica, svoj.

Anastasja Stanišić

VILA KADER
SMRT DOLAZI PO
NADBISKUPA

PROLOG: U RIMU

Jedne letnje večeri godine 1848. tri kardinala i jedan biskup misionar iz Amerike večeraše zajedno u bašti vile na brdima Sabine, sa pogledom na Rim. Vila je bila poznata upravo po tom pogledu što se pružao sa terase. Skrivena bašta u kojoj su četiri muškarca sedela za stolom, oko pet-šest metara udaljena od južne strane terase, sastojala se zapravo iz jedne kamene ploče što se, poput nadstrešnice, delom pružala preko strme padine i na njoj podignutih vinograda. Vinograde su sa ravnom stazom iznad njih povezivali kameni stepenici. Sto je stajao unutar ispeskarenog kvadrata, među stablima narandži i oleandara u saksijama, pod senkom razgranate krošnje crnike što je rasla iz stena iznad njih. Odmah uz balustradu spuštao se ponor do poljana i livada koje su se jedna na drugu nastavljale sve dok se negde u daljini prizor nije susretao sa samim Rimom.

Bilo je rano kada su španski kardinal i njegovi gosti seli da večeraju. Sunce je obećavalo još možda celi sat svoga veličanstva u jeku, a preko sjajnih brdskih prevoja niski obrisi grada jedva su se isticali na obzoru – tako da ga je prepoznatljivim činila jedino kupola Bazilike Svetog Petra, sivkastoplava poput vrha nekog čudesnog balona, bakarnog odsjaja na čeličastoj površini. Kardinal je bio neoblično sklon tome da započne sa večerom kasno popodne, kada je sunce u jarkom bljesku izgledalo kao da se kreće. I činilo se da se i u samom bljesku nešto zbiva, bljesku što se kretao ka svom svršetku – veličanstvenom kraju. Bio je istovremeno i jednak i mek, rumen poput

gomile gusto zbijenih sveća, crven u središtu svoga plamena. Spuštao se na crnike i osvetljavao njihova stabla boje mahagonija, a krošnje stapao u mutne obrise. Grejao je zelenilo na stablima narandže i rumenilo rascvetalih oleandara tako da su oba bila boje zlata; bacao je guste spiralne senke što su igrale na damastu, porcelanu i kristalu. Klerici nisu skinuli svoje četvrtaste birete kako bi ih one štitile od sunca. Tri kardinala nosila su crne mantije sa tamnocrvenim biskupskim kapicama i dugmićima, a biskup je nosio dugi crni kaput preko ljubičastog prsluka.

Pričali su o poslu; zapravo, sastali su se kako bi razgovarali o molbi Pokrajinskog saveta u Baltimoru da se osnuje apostolski vikarijat u Novom Meksiku – delu Severne Amerike tek nedavno aneksom prisvojenom Sjedinjenim Državama. Ova nova teritorija im je svima bila nepoznanica, čak i biskupu misionaru. Italijanski i francuski kardinal zvali su je *Le Mexique*, a domaćin, inače Španac, nazivao ju je „Novom Španijom”. Nisu se naročito zanimali za predviđeni vikarijat, te je zadatak neprestanog oživljavanja njihovog interesovanja pao na misionara, oca Feranda – Irca po rođenju, Francuza po poreklu – velikog putnika koji je mnoge uspehe postigao u Novom Svetu, svojevrsnog Odiseja Rimokatoličke crkve. Govorili su na francuskom – davno je prošlo vreme kada su kardinali svrsishodno mogli da razgovaraju o savremenim temama na latinskom.

Francuski i italijanski kardinal bili su muškarci u jeku sredovečnosti – rumeni normandijanac kopčao je kaiš na prvoj rupi, dok je venecijanac sa orlovskim nosom bio sav koštunjav i ubledo. Njihov domaćin, Garsija Marija de Aljande, još uvek je bio mlad čovek. Pored toga što je bio tamnopus, na njegovo duguljasto špansko lice, koje se ogledalo unutar tolikih slikarskih platna u njegovoj galeriji porodičnih portreta, umnogome je uticala njegova majka Engleskinja. Sa očima boje pržene kafe i čvrstim i lepim engleskim usnama, bio je predusretljiv i prijatan čovek.

Tokom poslednjih godina vladavine Grgura XVI, de Aljande je bio najuticajniji čovek u Vatikanu. No, nakon Grgurove smrti, dve godine ranije, povukao se na svoje seoske imanje. Smatrao je reforme novog Pontifikata nepraktičnim i opasnim, te se povukao iz politike i

sveo svoju delatnost na rad za Kongregaciju za širenje vere – ustanovu koju je Grgur tako brižno negovao. U slobodno vreme kardinal je igrao tenis. Dok je kao dečak živio u Engleskoj, bio je strašno privržen ovom sportu. Tada tenis na travi još uvek nije stekao svoju slavu; kardinal je bio opasni protivnik u tenisu u zatvorenom prostoru. Priučenjaci tog nasilnog sporta dolazili su iz Španije i Francuske kako bi odmerili snage sa njim.

Misionar, biskup Ferand, izgledao je daleko starije od svih njih, staro i ogrubelo u svemu sem u tim bistrim i prodornim plavim očima. Njegova biskupija pružala se duž ledenih rukavaca Velikih jezera, te su ga, tokom dugih i samotnih putovanja na konju, oštri vetrovi dobro nagražili. Misionar je ovde došao sa ciljem na umu i sada se za njega zalagao. Jeo je brže od ostalih, te je imao vremena na pretek da zagovara svoja nastojanja – svako jelo je tako žurno pokušao da je Francuz prokomentarisao kako bi savršeno parirao i samom Napoleonu.

Biskup se nasmejao i u znak izvinjenja ispružio svoje potamnele ruke. „Čini mi se da sam zaboravio manire. Previše sam zaokupljen. Ovde se slabo stiče utisak o značaju toga što su Sjedinjene Države prisvojile ogromne oblasti koje su bile samo središte Vere u Novom svetu. Vikarijat Novog Meksika u narednih nekoliko godina prerašće u biskupiju u čijoj će nadležnosti biti teritorija veća od srednje i zapadnoevropske, svih sem ruske. Tamošnji biskup vodiće začetke događaja od presudnog značaja.”

„Začetaka je”, promrmeljao je Venecijanac, „bilo i više nego dovoljno. Ali odatle ništa ne proističe sem muka i prosjačenja.”

Misionar se strpljivo okrenuo ka njemu. „Vaša eminencijo, molim vas da me saslušate. Ovu zemlju su još početkom šesnaestog veka pokrstili Franjevci. Tri stotine godina njenoj veri je dozvoljeno da luta i odluta, ali ona i dalje ne zamire. I dalje žalosno samu sebe naziva katoličkom zemljom i trudi se da održi oblik vere bez ikog da je tome podučiti. Stare misionarske crkve su sada ruine. Onu šaku sveštenika što su tamo ostali nema ko da vodi i upravi. Traljava se drže verskih običaja, a neki od njih javno žive sa ženama. Ako se ove Augijeve štale ne očiste, sada kada je teritoriju preuzela ona na-

prednjačka vlada, narušiće interese Crkve u celoj Severnoj Americi.”

„Ali te su misije i dalje u nadležnosti Meksika, zar ne?”, upitao je Francuz.

„U nadležnosti biskupa Duranga?”, dodao je Marija de Aljande.

Biskup uzdahnu. „Vaša eminencijo, biskup Duranga je ostario; a njegova stolica je petnaest hiljada engleskih milja udaljena od Santa Fea. Nema kolskih puteva, niti kanala, niti plovnih reka. I dalje se trguje tako što se mazge natovare i vode preko pogibeljnih puteva. A pustinja – tek što ona utera strah u kosti; ne mislim ni na žeđ, ni na indijanske pokolje, pritom vrlo česte. Samo tle ovog sveta poderano je u nebrojene kanjone, vododerine, pukotine u zemlji što su nekad tri metra duboke, a nekada trista. I svuda se duž ovih kamenih procepa putnik i njegova mazga snalaze kako umeju. Nemoguće je otputovati daleko u bilo kom pravcu, a da ne naiđeš na njih. Ako biskup Duranga pošalje pismo po neposlušnog sveštenika, ko će mu dovesti toga oca? Ko će dokazati da je ikada primio pismo? Poštu raznose lovci, krznari, rudari i ko god da se zadesi na putu.”

Kardinal iz Normandije otpio je gutljaj i obrisao usne.

„A stanovništvo, oče Ferande? Ako oni putuju, ko kući ostaje?”

„Okolo trideset indijanskih naroda, monsinjore, svako sa sopstvenim običajima i jezikom, od kojih su mnogi u međusobnoj zavadi. I Meksikanci, po prirodi pobožan narod, bez učitelja i pastira, priklanja se veri svojih predaka.”

„Sa sobom nosim pismo biskupa Duranga u kome za ovo novo mesto preporučuje svog vikara”, saopštio je Marija de Aljande.

„Vaša eminencijo, bila bi velika šteta da se postavi sveštenik iz naroda; nikada im nije išlo u tom polju. Uostalom, vikar je takođe star. Novi vikar mora biti mlad čovek, stamen i revnosan, ali, pre svega, oštrouman. Moraće da se bori sa divljaštvom i neznanjem, sa raskusnim sveštenicima i političkim spletkama. To mora biti čovek kome je red najvažniji – važniji od života.”

Španske oči boje kafe zahvatio je žuti plamen kada je iskosio glavu ka svom gostu. „Pretpostavljam, sudeći po vašoj uvertiri, da već imate zamisao ko bi to mogao biti – i da je, možda, u pitanju Francuz?”

„Tačno pretpostavljate, monsinjore. Drago mi je što delimo

mišljenje o francuskim misionarima.”

„Da”, reče kardinal tiho, „oni su najbolji misionari. Naši španski oci su bili mučenici za primer, ali su francuski jezuiti više postizali. Uređenje im ide od ruke.”

„Bolje nego Nemcima?”, upitao je Venecijanac kojemu su Austrijanci bili vrlo dragi.

„Dakako! Nemci razdeljuju, a Francuzi sastavljaju. Francuski misionari imaju osećaj za meru i razum. Večito se trude da pronađu neku logičku povezicu. To im je u prirodi.” Zatim se domaćin ponovo okrenuo ka starom biskupu. „Ali, preuzvišeni, niste ni takli Burgundac. Naložio sam da se ovo vino iznese iz mog podruma samo za vas, da otopi led dvadeset kanadskih zima. Verujem da se ovakve berbe ne mogu naći na jezeru Hjuron?”

Misionar se nasmešio i podigao do tada netaknutu čašu. „Izvanredno je, vaša eminencijo, ali bojim se da mi je nepce otupelo na berbe. Tamo nam malo viskija, ili Hadson Bej rum, daleko više služi. No, moram priznati da sam uživao u šampanjcu u Parizu. Četrdeset dana smo proveli na pučini, a ja nisam naročit mornar.”

„Onda vas moramo uslužiti.” Pokazao je svom majordomu. „A vaš novi apostolski vikar, šta li će on piti u zemlji bizona i zvečarki? A tek šta će jesti?”

„Ješće suvo meso bizona i prebranac sa čilijem, i radovaće se kada naiđe na vodu koju može da pije. Neće to biti lak život, vaša eminencijo. Ta zemlja popiće mu svu mladost i snagu kao što to čini sa kišom. Neće ga zaobići nijedno iskušenje i vrlo je moguće da mu sleduje mučeništvo. Eto, prošle godine su u indijanskom selu San Fernandez de Taos ubijeni i oderani američki guverner i još nekih desetak belaca. Sopstvenog paroha nisu odrali zato što je on bio jedan od vođa pobune i sam osmislio pokolj. Tako stvari stoje u Novom Meksiku!”

„A gde je sada vaš izabranik, oče?”

„On je paroh na obalama jezera Ontario, u mojoj biskupiji. Devet godina već pratim njegov rad. Tek mu je trideset i pet. Došao je kod nas pravo iz bogoslovije.”

„I ime mu je?”

„Žan Mari Latur.”

Marija de Aljande, zavalivši se u stolicu, spojio je vrhove prstiju i zamišljeno ih pogledao.

„Razume se, oče Ferande, da će Kongregacija² skoro zasigurno postaviti onog čoveka koga Savet u Baltimoru predloži.”

„Tako je, vaša eminencijo, ali će vaša reč u Savetu, možda upit ili predlog...”

„Imati nekakav uticaj, to priznajem”, odgovorio je kardinal sa smeškom. „A taj Latur je pametan, kažete? Kakav mu teret stavljate na ramena! Mada, verujem da nije mnogo gore od života među Hjuronima. Ono što znam o vašoj zemlji uglavnom potiče iz romana Fenimora Kupera, koje sam sa velikim zadovoljstvom čitao na engleskom. Ali, da li je vaš sveštenik čovek širokih pogleda? Poznaje li, recimo, umetnost?”

„Kakve bi koristi od toga imao, monsinjore? Pored toga, on je iz Overnje.”

Tri kardinala prsnula su u smeh i dopunila svoje čaše. Svi su se već uzvrpoljili od jednolike upornosti misionara.

„Slušajte”, reče domaćin, „ispričaću vam kratku priču, a biskup može da me počasti tako što će probati moj šampanjac. Postoji razlog što sam vam postavio pitanje na koje ste tako otresito odgovorili. U mom porodičnom domu u Valensiji nalazi se određeni broj slika velikih španskih slikara koje je većinskim delom sakupio moj praded, vrlo pronicljiv čovek po pitanju tih stvari i, za svoje vreme, vrlo bogat. Njegova kolekcija El Grekovih dela, barem ja smatram, najbolja je u celoj Španiji. I, kada je moj predač ostario, na vrata mu je pokucao jedan od misionara iz Nove Španije i počeo da prosi. Svi misionari iz obe Amerike bili su okoreli prosjaci, tada koliko i sada. Ovaj franjevac postigao je nekakav uspeh, sa pričama o pobožnim indijanskim preobraćenicima i mučnim poduhvatima. Došao je u posetu mom pradedi i vršio obrede pošto kapelan nije bio tu. Uspeo je da od starca izvuče dobru paru, uz odeću i tkanine i putire – uzeo bi taj šta god da mu se nudilo – i molio je mog pradedu da mu da sliku

2 Odnosi si se na Sacra Congregatio de Propaganda Fide (lat.) – Sveta kongregacija za širenje vere. (Prim. prev.)

iz njegove kolekcije, kako bi njome ukrasio misionarsku crkvu među Indijancima. Moj pradedu mu je rekao da sam izabere sliku iz galerije, verujući da će sveštenik poželeti ono što bi i sam mogao da priušti. Ali, naprotiv; prepredeni franjevac usmerio se na jednu od najboljih slika iz zbirke; na mladog Svetog Franju u molitvi, El Grekovu sliku, načinjenu po liku vrlo naočitog vojvode od Albukerkija. Moj pradedu se protivio, pokušao da ubedi čoveka da uzme jednu od slika Raspeća, ili mučeništva, koju bi crvenokošci daleko više cenili. Šta će Sveti Franja, naslikan u bezmalo ženskoj lepoti, značiti onima koju deru kožu s glave?

Ali, uzalud. Misionar je odgovorio svom domaćinu rečima koje su otada ostale upamćene i često citirane u našoj porodici: „Odbijaš me zato što je ova slika dobra. Za Boga je previše dobra, a za tebe nije.”

Odneo je sliku. U katalogu rukopisa moga pradeda, pod brojem i naslovom Sveti Franja, zapisano je: Dato fra Teodosiju, u slavu Božiju, da obdari njegovu misionarsku crkvu u Pueblu De Sija, među divljacima Nove Španije.

Zbog ovog izgubljenog bogatstva, oče Ferande, lično sam vodio prepisku sa biskupom Duranga. Odgovorio mi je da je crkva u Siji davno uništena i da je sve što je u njoj bilo sada ko zna gde. Naravno, slika je možda uništena u pljački ili pokolju. S druge strane, možda je još uvek tamo negde, skrivena u nekoj oronuloj riznici ili nekom dimljivom vlgvamu. Ako vaš francuski sveštenik ima oštro oko i ako bude poslat u vikarijat, možda će imati na umu mog El Greka.”

Biskup odmahnu glavom. „Ne, ne mogu da vam obećam – ne znam. Primetio sam da je čovek probirljivog i prefinjenog ukusa, ali i veoma suzdržan. I, tamo Indijanci ne borave u vlgvamicima”, nežno je dodao.

„Nebitno je, oče. Ja vidim te vaše crvenokošce očima Fenimora Kupera, i takvi mi se sviđaju. Hajdemo sada na terasu, da popijemo kafu i gledamo noć kako nadolazi.”

Kardinal je poveo svoje goste niz usko stepenište. Duga terasa posuta šljunkom i njena balustrada plavile su se kao jezero na svetlu sumraka. I sunce i senke su nestali. Rujna polja i uvale sada su poprimili ljubičasti ton. Talasi ružičaste i zlatne promaljali su se iza

kupole bazilike i nastavljali put po nebu.

Dok su se klerici šetali uzduž i popreko, posmatrajući prve zvezde, razgovarali su o mnogim stvarima, ali su političke teme izbegavali, kao što to ljudi često čine u opasnim vremenima. Ni reč o ratu u Lombardiji, u kome se Papa našao u vrlo nezgodnoj poziciji, nije izrečena. Umesto toga, pričali su o novoj operi mladog Verdija koja se izvodila u Veneciji; o slučaju španske plesačice koja je naprasno postala pobožna i za koju se govorilo da sada izvodi čuda u Andaluziji. U ovim razgovorima misionar nije učestvovao, niti je mogao sa puno zanimanja da ih prati. Pitao se da li je toliko vremena proveo u Novoj zemlji da je potpuno otupeo za razgovore učenih ljudi. Ali, pre no što su se razišli pred počinak, Marija de Aljande mu je prošaptao na engleskom:

„Rastrojeni ste, oče Ferande. Da li već želite da ražalujete biskupa koga još nismo ni postavili? Prekasno je. Žan Mari Latur, beše?”